

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ • ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

АРХЕОЛОГІЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ – ЗАСНОВАНИЙ У 1947 Р.
ВИДАЄТЬСЯ ЩОКВАРТАЛЬНО

КИЇВ • 4•2024

Головний редактор

ЧАБАЙ В. П., член-кореспондент НАН України, Інститут археології НАН України

Редакційна колегія

БОЛТРИК Ю. В., кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України

БОРОФКА Н., доктор хаб., Німецький археологічний інститут, Німеччина

БУЙСЬКИХ А. В., член-кореспондент НАН України, Інститут археології НАН України

ГАРДІ С. Е., PhD, Норвезький інститут у Римі Університету в Осло, Великобританія

ДЖІНДЖАН Ф., професор, доктор хаб., почесний професор університету Париж 1 Пантеон Сорбонна, Франція

ЗАЛІЗНЯК Л. Л., професор, доктор історичних наук, Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

ІВАНЧИК А. І., професор, Французький національний центр наукових досліджень, Франція

КАЙЗЕР Е., професор, доктор хаб., Вільний університет Берліну, Німеччина

ОТРОЩЕНКО В. В., професор, доктор історичних наук, Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

ПЛАВІНСЬКИЙ М. О., кандидат історичних наук, Варшавський університет, Польща

ПОТЄХІНА І. Д., кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України

РАБІНОВІЦ А., PhD, Техаський університет в Остіні, Сполучені штати Америки

ФОРНАСЬЄ Й., професор, доктор хаб., Галле-Віттенбергський університет імені Мартіна Лютера,
Німеччина

ХОХОРОВСЬКИЙ Я., професор, доктор хаб., Інститут археології Ягеллонського університету, Польща

ШЕВЧЕНКО Т. М., кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України (відповідальний секретар)

ARHEOLOGIA

SCIENTIFIC JOURNAL – FOUNDED IN 1947
FREQUENCY: QUARTERLY

KYIV • 4•2024

Editor-in-Chief

CHABAI V. P., Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Institute of Archaeology
of the National Academy of Sciences of Ukraine

Editorial Board

BOLTRYK Yu. V., PhD in History, Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine
BOROFFKA N., Professor, Dr. Hab., German Archaeological Institute, Germany
BUIISKYKH A. V., Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine
CHOCHOROWSKI J., Professor, Dr. Hab., Institute of Archaeology of Jagiellonian University, Poland
DJINDJIAN F., Professor, Dr. Hab., Professor of the University of Paris 1 Pantheon Sorbonne, France
IVANTCHIK A. I., Professor, National Centre for Scientific Research of France, France
FORNASIER J., Professor, Dr. Hab., Martin Luther University Halle-Wittenberg, Germany
HARDY S. A., PhD, Norwegian Institute in Rome, University of Oslo, Great Britain
KAISER E., Professor, Dr. Hab., Free University of Berlin, Germany
OTROSHCHENKO V. V., Professor, DSc in History, National University of Kyiv-Mohyla Academy
PLAVINSKI M. O., PhD in History, University of Warsaw, Poland
POTEKHINA I. D., PhD in History, Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine
RABINOWITZ A., PhD in Classical Archaeology, University of Texas at Austin, the USA
SHEVCHENKO T. M., PhD in History, Institute of Archaeology NAS of Ukraine (Executive Secretary)
ZALIZNIAK L. L., Professor, DSc in History, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ЗМІСТ

CONTENTS

Статті

KUSHNIR A. S., SHEIKO I. M., KOZLENKO R. O., MATVIISHYNA Zh. M. Results of Palaeo-Soil Studies of Olbia in the Context of Early Urbanisation Processes in the North-Western Black Sea Region
ОНИЩУК Я. І., СЛОБОДЯН Т. І. Результати дослідження поховання № 8 на могильнику Карів I у Західному Побужжі
АКСЬОНОВ В. С. Ранньосередньовічні катакомбні поховання Верхнього Салтова з підвісками слов'янського кола

Articles

- 5 KUSHNIR A. S., SHEIKO I. M., KOZLENKO R. O., MATVIISHYNA Zh. M. Results of palaeo-soil studies of Olbia in the context of early urbanisation processes in the north-western Black Sea region
18 ONYSHCHUK Ya. Ya., SLOBODIAN T. I. Results of the Burial No. 8 Research from the Cemetery of Kariv I in the Western Buh River Region
35 AKSIONOV V. S. Early Medieval Catacomb Burials of Verkhniy Saltiv with Pendants of the Slavic Circle

Публікації археологічних матеріалів

ЄВДОКИМОВ Г. Л. [†], ДАНИЛКО Н. М., ПУСТОВАЛОВ С. Ж. Курганна група II біля смт Асканія-Нова
ЛИСЕНКО С. Д., ЛИСЕНКО С. С. Курганна група № 3 Войцехівського могильника комарівської культури

Publications of Archaeological Materials

- 46 YEVDOKYMOV H. L. [†], DANYLKO N. M., PUSTOVALOV S. Zh. Mound group "II" near Askania-Nova
61 LYSENKO S. D., LYSENKO S. S. Barrow Group No. 3 of the Voitsekhivka Cemetery of the Komariv Culture

Нові відкриття та знахідки

YILMAZ M. D. Recent Archaic Period Decorated Architectural Terracotta Finds from Akalan Citadel (Discovered during the 2022–2023 Research Campaigns)

Discoveries and Recent Finds

- 86 İLMAZ M. D. New architecturally-decorative finds of the archaic period from the Akalan Citadel (discovered during the 2022–2023 research campaigns)

Дискусії

МИНАКОВ М. А., РАДЧЕНКО С. Б. Структура археологічного знання та поняття археологічної культури: пропозиції до перегляду в перспективі акторно-мережевої теорії

Discussions

104 MINAKOV M. A., RADCHENKO S. B. The Structure of Archaeological Knowledge and the Concept of Archaeological Culture: The Perspective of Actor-Network Theory

Історія науки

СТЕПАНЧУК В. М. Юрій Георгійович Коло-сов (до 100-річчя від дня народження)

СЕГЕДА С. П. Дяченко В. Д. в історії української антропології (до 100-річчя з дня народження)

History of Science

125 STEPANCHUK V. M. Yuriy Heorhiiovych Kolosov (to the 100th Anniversary of His Birth)

139 SEHEDA S. P. Vasyl D. Diachenko in the History of Ukrainian Anthropology (to the 100th Anniversary of His Birth)

Хроніка

Сергієві Анатолійовичу Скорому — 75!

III Всеукраїнська археологічна конференція «Путівльські читання»

Алфавітний показник змісту журналу «Археологія» за 2024 рік

News Review

145 Serhii Anatoliiovych Skoryi Turns 75!

148 3rd Ukrainian Archaeological Conference “Putyvl Readings”

149 Index of Publications in *Arheologia* Journal in 2024

© С. П. СЕГЕДА * 2024

В. Д. ДЯЧЕНКО В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ (ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

У статті розглянуто основні напрями та результати наукової діяльності В. Д. Дяченка, з іменем якого тісно пов'язане відродження антропології в Україні в повоєнний час. Наведено найбільш значущі факти його біографії. Узагальнено інформацію про дослідницькі зацікавлення вченого, який тривалий час працював у Інституті археології НАН України, та його внесок у розв'язання етногенетичних проблем.

Ключові слова: антропологія, антропологічний склад українського народу, витоки фізичних рис середньовічного населення України.

1 листопада виповнилось 100 років з дня народження визначного українського вченого-антрополога В.Д. Дяченка (1924–1996), останні десятиліття наукової діяльності якого пройшли в стінах Інституту археології НАН України, де досі працюють його молодші колеги — співробітники відділу біоархеології (рис. 1).

Відомо, що після завершення Другої світової війни в Україні не залишалось жодного антропологічного осередка: Кабінет антропології та етнології ім. Хв. Вовка Всеукраїнської академії наук був ліквідований, його працівники стали жертвами сталінських репресій; співробітники кафедри етнології та антропології Львівського університету, що уціліли в роки гітлерівської окупації, перебралися до Польщі; члени Наукового товариства імені Шевченка, які займалися антропологією, були змушені емігрувати на Захід (Сегеда 2021, с. 31).

Поновлення антропологічних досліджень в Україні в першій половині 1950-х рр. пов'язане з Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології АН УРСР (ІМФЕ). У квітні 1956 р. з ініціативи директора цієї народознавчої інституції, поета-академіка М. Т. Рильсько-

Рис. 1. В. Д. Дяченко в другій половині 1960-х рр. Фото з архіву автора.

Fig. 1. V. D. Diachenko in the second half of the 1960s. Photo from the author's archive.

го та його заступника, історика й етнографа К. Г. Гуслистого в Києві було проведено нараду, на якій розглядалися шляхи й перспективи розвитку антропології в республіці. У нараді взяли участь близько 100 науковців — істориків, антропологів, етнологів, палеозоологів та археологів. Широкий резонанс мали доповіді провідних українських археологів С. М. Бібікова, Д. Я. Телегіна та М. Ю. Брайчевського, у яких було підкреслено значення антропологічних даних для висвітлення історико-археологічної проблематики. У резолюції, прийнятій за підсумками наради, наголошено на нагальній потребі заснування в Україні антропологічного осередку (Передмова 1960, с. 4-5).

* СЕГЕДА Сергій Петрович — доктор історичних наук, головний науковий співробітник, Інститут народознавства НАН України, ORCID: 0000-0001-6772-8387, sergij_segeda@ukr.net

Це стаття відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

Рис. 2. В. Д. Дяченко доповідає на VII Міжнародному конгресі антропологічних та етнологічних наук (1964). Фото з архіву автора

Fig. 2. V. D. Diachenko reports at the VII International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences (1964). Photo from the author's archive

Ця пропозиція була втілена в життя 9 листопада 1956 р., коли, згідно з постановою Президії АН УРСР, у відділі етнографії ІМФЕ була створена неструктурна група антропології, наукове керівництво якою доручалося відомому вченому-палеозоологу І. Г. Підоплічку. Першим співробітником цієї групи став В. Д. Дяченко, з іменем якого тісно пов'язане відродження антропології в Україні в повоєнний час. Мета статті — узагальнення інформації про творчий шлях цього дослідника і основні наукові дослідження.

Майбутній антрополог народився в Києві в родині визначного архітектора Д. М. Дяченка — засновника й директора київського Архітектурного інституту, палкого прихильника українського бароко, автора багатьох споруд, що донині прикрашають Київ, Миргород, Кам'янку тощо. Сім'я Дяченків мешкала в кооперативному будинку науковців, спорудженому за проектом батька на одній із центральних вулиць Києва — Пушкінській (нині — Євгена Чикаленка). Однак на початку 1930-х рр. Д. М. Дяченка було звинувачено в «українському буржуазному націоналізмі» і він за порадою колег перебрався до Москви, куди перевіз дружину з дітьми. Утім, це не врятувало його від репресій,

і влітку 1942 р. він загинув в одному зі сталінських концтаборів для політв'язнів.

1946 р. В. Д. Дяченко вступив на історичний факультет Московського університету, де спеціалізувався з етнографії і на останніх курсах зацікавився етнічною антропологією. Ті, хто знав його в цей період, згадували, що він власноручно змайстрував дерев'яні циркулі та обмірював ними своїх однокурсників і студентів-іноземців. Закінчивши історичний факультет, В. Д. Дяченко продовжив навчання на заочному відділенні біологічного факультету Московського університету, здобувши кваліфікацію антрополога. 1953 р. він опублікував свою першу наукову розвідку, де узагальнив дані з антропометрії та антропоскопії гагаузів Молдови, отримані ним особисто (Дяченко 1952). Дипломна робота В. Д. Дяченка була присвячена антропологічній характеристиці іншого тюркомовного народу Східної Європи — караїмам. Після завершення навчання в університеті він взяв участь в антропологічних дослідженнях людності Дагестану.

У 1955 р. В. Д. Дяченко, який уже мав великий досвід польових антропологічних досліджень, з ініціативи та за активного сприяння керівництва ІМФЕ перебрався до Києва, де від-

разу активно долучився до процесу організації антропологічного осередку. Влітку наступного року його призначили керівником Української антропологічної експедиції, створеної задля вивчення антропологічного складу тогочасного населення республіки.

Українська антропологічна експедиція ІМФЕ діяла впродовж восьми польових сезонів (1956–1963). Щорічні маршрути розроблялися заздалегідь з урахуванням етнічної історії України, Росії, Білорусі, Молдови та Польщі. Антропометричні заміри та антропоскопічні визначення здійснював особисто В. Д. Дяченко. За підсумками масштабних досліджень були отримані унікальні дані, які стосуються соматологічних маркерів понад 120 локальних груп українців, національних меншин України та етнотериторіальних груп Польщі, Молдови, Росії та Білорусі, а саме: молдаван, поляків, чехів, угорців, болгар, гагаузів, росіян, білорусів, євреїв, греків-урумів і греків-румеїв, караїмів, кримчаків та ін. Ці дані В. Д. Дяченко узагальнив у кандидатській дисертації та монографії, що вийшла друком через два роки після завершення польових досліджень (Дяченко 1965).

Згадане фундаментальне монографічне дослідження, квінтесенцією якого є таблиці соматологічних ознак мешканців усіх без винятку обстежених населених пунктів, містить загальну характеристику антропологічного складу українців на тлі суміжних етносів Центрально-Східної, Східної та Південної Європи. На підставі картографування ознак виокремлено й детально описано кілька локальних варіантів (антропологічних областей), а саме: центральноукраїнську, карпатську, нижньодніпровсько-прутську, валдайську та ільменсько-дніпровську, що склалися історично в результаті довготривалих етногенетичних процесів. Широко залучаючи дані історії, археології, мовознавства та етнографії, В. Д. Дяченко вказав на певну відповідність між антропологічними варіантами, історико-етнографічними областями, діалектологічними зонами й ареалами літописних східнослов'янських племен території України. Він також висвітлює роль іранського (південноєвропеїдного) й тюркського (степового, із легкою часткою монголоїдності) антропологічних компонентів, виявлених у Середньому та Нижньому Подніпров'ї; фракійського (південноєвропеїдного), вплив якого простежується в карпатській зоні і в Дністровсько-Прутському межиріччі; східнобалтійського (північноєвро-

пеїдного), присутнього на Київському й Чернігівському Поліссі (Дяченко 1965, с. 127).

Один із розділів книги Василя Дяченка містить доволі різкі випадки проти Ф. К. Вовка (Волкова), його учнів та послідовників, які не погоджувалися з тезою про схожість фізичних рис українців і росіян. Згодом учений визнав, що його ставлення до основних положень класичної праці засновника української антропології (Волков 1916) мало упереджений характер, викликаний стандартними вимогами компартійної ідеології. Він щиро і вибачливо *«за безпідставні звинувачення деяких зарубіжних і українських науковців у «расистських перекрученнях» історії, археології, антропології України»* (Дяченко 1992, с. 122). Прикметно, що, попри критику концепції Ф. К. Вовка, дослідник свідомо чи несвідомо підтвердив її положення щодо ступеня однорідності та основних напрямків антропологічних зв'язків українського народу.

В. Д. Дяченко брав активну участь у створенні спеціалізованого друкованого органу — «Матеріали з антропології України», де українські вчені та їхні колеги з інших республік колишнього Радянського Союзу мали змогу регулярно публікувати результати своїх досліджень. Починаючи з 1960 р. побачило світ сім випусків цього видання, на сторінках якого широко висвітлювались питання антропологічного складу сучасних етнічних груп Європи, археології та палеоантропології України, антропогенезу, прикладної та спортивної антропології.

В. Д. Дяченко уважно відстежував тенденції розвитку етнічної антропології, запровадивши в практику антропологічних досліджень в Україні збирання матеріалів з гематології, одонтології та дерматогліфіки. Він продовжив свою експедиційну діяльність, обстеживши низку популяцій Кубані, Північного Кавказу, Сальських степів, Чехословаччини, Польщі та Югославії. Результати своїх досліджень він неодноразово представляв на всесоюзних і міжнародних конференціях (рис. 2).

У 1974 р. у зв'язку зі всеосяжним наступом тоталітарного режиму на українську культуру й гуманітарну науку, який розпочався після зміни компартійного керівництва в республіці, групу антропології при відділі етнографії ІМФЕ ім. М.Т. Рильського АН УРСР розформували, а «Матеріали...», останнє число яких вже було підписане до друку, закрили (Сегеда 2021, с. 37). Антропологічна наука в Україні вкотре опинилась перед загрозою знищення.

Цього не сталося завдяки втручання в ситуацію новопризначеного директора Інституту археології І. І. Артеменка, з ініціативи якого Президія АН УРСР 6 серпня 1974 р. постановила передати групу антропології *«разом із штатними посадами, відповідним фондом зарплати, асигнуваннями на експедиційну роботу та наукові відрядження»* згаданій академічній установі.

На новому місці праці В. Д. Дяченко за дорученням дирекції впродовж кількох років виконував обов'язки наукового керівника групи антропології — неструктурного підрозділу відділу археології доби міді-бронзи. У лютому 1982 р. цей осередок набув статусу сектора палеоантропології, першим завідувачем якого стала С. І. Круц. Через п'ять років його очолив С. П. Сегеда. Сектор поповнився випускниками історичного факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка, що з плином часу засвоїли методику палеоантропологічних досліджень і започаткували власні дослідження. Що ж до В. Д. Дяченка, то з кінця 1970-х рр. він обіймав посаду старшого наукового співробітника відділу археології Києва.

Як працівник Інституту археології В. Д. Дяченко скоригував свої наукові плани, зосередившись на висвітленні проблем антропології давньої та середньовічної людності України. Цій проблематиці присвячено кілька його статей, підготовлених у співавторстві з колегами, які охоче залучали до співпраці досвідченого фахівця, що мав нахил до широких узагальнень.

На початку 1980-х рр. Є. І. Данилова та С. П. Сегеда під час охоронно-археологічних і ремонтно-реставраційних робіт у Києво-Печерській лаврі дослідили кісткові рештки людини з однієї із гробниць Ближніх печер, де, як вважається, поховано Нестора Літописця. Постало питання про місце обстеженого черепа в системі антропологічних типів Східної Європи давньоруського часу, відповідь на яке дав В. Д. Дяченко, залучивши для цього середньовічні східнослов'янські краніологічні серії з могильників Східної Європи і варязьку зі Старої Ладоги. Стверджено, що за провідними ознаками череп із гробниці Нестора Літописця належить до кола краніологічних типів русичів Правобережжя Середнього Подніпров'я (Данилова та ін. 1982, с. 14-15).

Ще одним прикладом співпраці В. Д. Дяченка з колегами є стаття, присвячена антропологічним матеріалам із могильника XI—XII ст. поблизу с. Камінне на правому березі р. Псел. Учений здійснив міжгруповий аналіз отриманої тут

краніологічної серії, дійшовши висновку про її схожість зі збірною краніологічною серією нащадків літописних сіверян. Він висловив думку про те, що антропологічний склад давньоруської людності Дніпровського Лівобережжя включав значний компонент носіїв черняхівської культури, *«частина якого була, очевидно, іраномовною і зберігала генетичні зв'язки зі скіфами Середнього Подніпров'я VII—III вв. до н.е.»*¹ (Дяченко, Покас, Сухобоков 1984, с. 23).

Палеоантропології окремих краніологічних серій із черняхівських та скіфських могильників присвячено й інші статті, у підготовці яких брав участь В. Д. Дяченко (див. напр.: Баран, Дяченко, Данилова 1981; Дяченко, Покас 1986; Покас, Назарова, Дяченко 1988).

Розширення наукових горизонтів і зміна дослідницьких акцентів В. Д. Дяченка засвідчила його узагальнювальна праця, присвячена антропологічному складу й витокам фізичних рис населення Східної Європи X—XIII ст. (Дяченко 1986). Розглянувши краніологічні матеріали із середньовічних некрополів східних слов'ян, балтських та фіномовних племен, учений виділив у цьому розлозі регіоні чотири антропологічні області (східноєвропейську, субуральську, східнопонтійську та південнокаспійську), у межах яких виокремлюється дев'ять антропологічних типів, що розрізняються між собою за основними діаметрами черепа, шириною і висотою обличчя, носовим покажчиком тощо. Шість із них представлено на теренах сучасної України, а саме: неовіслянсько-дніпровський, який, переважаючи серед балтських племен Південної Балтії, поширений також серед нащадків східно- і західнослов'янських племен Дніпровського Правобережжя, теренів сучасної Білорусі та Правобережжя Вісли; дністровсько-дунайський, властивий середньовічній східнослов'янській людності Волині та басейну Верхнього Дніпра і одному із балтських племен — аукшайтам; т. зв. «неошнуровий», вкраплення якого зустрічаються в ареалах двох попередніх типів; карпатський, розповсюджений у Карпатах, в окремих регіонах сучасної Польщі, Словаччини, Чехії і частково на Балканах; понтійський, притаманний аланам і меншою мірою нащадкам сіверян та в'ятичів; індо-дніпровський, виявлений серед середньовічної слов'янської людності басейнів Десни, Сожа, Псла, Ворскли, Оки. Стверджено, що найдавніші витоки неовіслянсько-дніпров-

¹ Переклад з російської С. П. Сегеди.

ського типу простежуються серед мезолітичних племен Надпоріжжя (могилище Васиївка І), частини носіїв ямної культури Нижнього Подніпров'я, для яких були характерні скорчені поховання, творців культури шнурової кераміки сходу Південної Балтії та фатьянівської культури Правобережжя Волги; дністровсько-дунайського — населення культури шнурової кераміки з теренів сучасної Польщі; карпатського — іллірійських племен І тис. до н.е. — І тис. н.е.; понтійського — людності скіфського часу лісостепової зони України та пізньоскіфських популяцій, населення черняхівської культури, аланів та окремих фінсько-угорських груп північного сходу Східної Європи; індо-дніпровського — племен ямної культури північно-західного Причорномор'я, кемі-обинської культури Криму, енеоліту Кавказу та Східного Прикаспію, зрубної культури Нижнього Подніпров'я та суміжних регіонів, доби бронзи півночі басейну Інду та неоліту Іранського нагір'я. Результати цього масштабного узагальнювального дослідження були неоднозначно сприйняті науковою спільнотою (Алексеева 1999, с. 15). Воно зберігає наукове значення донині, окреслюючи напрямки подальших пошуків антропологічних витоків слов'янських народів.

У 1990 р. В. Д. Дяченко вийшов на пенсію, однак до останніх днів не поривав з інститутом,

щопісля беручи участь в експедиціях відділу археології Києва. Опрацювавши краніологічний матеріал, отриманий під час розкопок у Києво-Печерській лаврі, дослідник опублікував статтю, у якій застосував запропоновану ним схему антропологічного складу середньовічної людності України для індивідуальної характеристики черепів (Дяченко 1993). Як і раніше, він і в цей період докладав чимало зусиль для підготовки наукової зміни. Учений мав неабиякий талант захоплювати молодь своїм самовідданим ставленням до науки, якій присвятив своє життя. І старші, і молодші колеги високо оцінювали такі людські якості В. Д. Дяченка, як доброзичливість, почуття гумору, внутрішню готовність завжди прийти на допомогу. Таким він і залишився в пам'яті тих, хто знав його особисто.

Назагал В. Д. Дяченко — одна із найяскравіших постатей в історії української етнічної антропології. Наукові інтереси вченого охоплювали широке коло питань, пов'язаних із вивченням антропологічного складу давнього, середньовічного та сучасного населення України. Дослідник приділяв велику увагу висвітленню етногенетичної проблематики. В. Д. Дяченко прожив дуже складне, але цікаве життя, насичене невтомними творчими пошуками, результати яких назавжди залишаться надбанням української антропологічної науки.

Алексеева, Т. И. 1999. История изучения антропологического состава восточных славян. В: Алексеева, Т. И. (ред.). *Восточные славяне. Антропология и этническая история*. Москва: Научный мир.

Баран, В. Д., Дяченко, В. Д., Данилова, Е. И. 1981. Об одном древнем славянском черепе. В: Бидзиля, В. И. (ред.). *Использование методов естественных наук в археологии*. Киев: Наукова думка, с. 161-167.

Волков, Ф. 1916. Антропологические особенности украинского народа. В: Волков, Ф. К. и др. (ред.). *Украинский народ в его прошлом и настоящем*, том II. Петроград: Типография т-ва «Общественная польза», с. 427-454.

Данилова, Е. И., Шиденко, В. А., Дяченко, В. Д., Сегеда, С. П. 1982. Нестор-літописець — антропологічна характеристика. *Археологія*, 38, с. 3-16.

Дяченко, В. Д. 1952. Антропологическое исследование гагаузов Молдавской ССР. *Краткие сообщения Института этнографии АН СССР*, 15, с. 82-88.

Дяченко, В. Д. 1965. *Антропологічний склад українського народу. Порівняльне дослідження народів УРСР і суміжних територій*. Київ: Наукова думка.

Дяченко, В. Д., Покас, П. М., Сухобоков, О. В. 1984. Древнерусское население Левобережной Украины (по материалам могильника у с. Каменное. В: Круз, С. И. (ред.).

Антропологические данные о составе древнего населения на территории Украины. Киев: Наукова думка, с. 4-26.

Дяченко, В. Д., Покас, П. М. 1986. До антропології населення Північного Криму в епоху бронзи. *Археологія*, 53, с. 64-68.

Дяченко, В. Д. 1986. Антропологический состав средневековых восточных славян. В: Алексеев, В. П., Зубов, А. А. (ред.). *Проблемы эволюционной морфологии человека и его рас*. Москва: Наука, с. 234-242.

Дяченко, В. 1992. Не тільки чорні брови, карії очі (антропологічні типи на етнічній території українського народу). *Віче*, 4, с. 114-122.

Дяченко, В. Д. 1993. Антропологічний склад Києва і його околиць у середньовіччі (XI—XIII ст.). В: Толочко, П. П. (ред.). *Стародавній Київ. Археологічні дослідження 1984–1989*. Київ: Наукова думка, с. 151-166.

Передмова. 1960. *Матеріали з антропології України*, 1, с. 3-5.

Покас, П. М., Назарова, Т. А., Дяченко, В. Д. 1988. Матеріали по антропології Акташського могильника. В: Бессонова, С. С. та ін. (ред.). *Акташський могильник скифського часу в Східному Криму*. Киев: Наукова думка, с. 118-144.

Сегеда, С. 2021. *Історична антропологія України*. Львів (б.в.).

S. P. Sehedá

DSc., Chief Researcher, the Institute of Ethnology, the National Academy of Sciences of Ukraine, ORCID:0000-0001-6772-8387, sergij_segeda@ukr.net

VASYL D. DIACHENKO IN THE HISTORY OF UKRAINIAN ANTHROPOLOGY (TO THE 100th ANNIVERSARY OF HIS BIRTH)

The article examines the main directions and results of scientific activity of Vasyl Diachenko (1924–1996) whose name is closely associated with the revival of physical anthropology and the creation of a centre of this scientific discipline in the post-war Ukraine. The results of the large-scale research of the Ukrainian anthropological expedition by the Institute of Art Studies, Folklore and Ethnography of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR (1956–1963) under the leadership of the scientist are presented. V. Diachenko with the scholars surveyed more than 120 local groups of Ukrainians, national minorities of Ukraine, ethno-territorial groups of Poland, Moldova, Russia and Belarus. The main provisions of the fundamental monograph by V. Diachenko are analysed, the general characteristics are given, local variants of the anthropological composition of the Ukrainians are outlined, and the role of individual components in its formation are highlighted. Changes in the scientific research orientations were traced after the transfer of the Anthropological Group to the Institute of Archaeology of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. Vasyl Diachenko had been focused on anthropology of the medieval population of Eastern Europe. He identified areas of six anthropological types on the territory of Ukraine, which differ from each other in terms of main diameters of the skull, the width of the face, the structure of the nasal area, etc. The author traced the origins of these types, which go back to the Mesolithic, Neolithic, Eneolithic and Bronze Ages. According to him, a leading role in the formation of the physical features of the medieval population of Ukraine belonged to the carriers of the Corded Ware cultures, the Scythians, and the Illyrian tribes of the 1st millennium BC — 1st millennium AD, to the population of the Cherniakhiv culture, to the Alans, to separate medieval Finno-speaking groups. The article emphasises the role of V. Diachenko in fostering scientific change, and his works have not lost their importance to these days.

Key words: anthropology, anthropological composition of the Ukrainian people, origins of physical features of the medieval population of Ukraine.

References

- Alekseeva, T. I. 1999. Istoriia izucheniiá antropologicheskogo sostava vostochnykh slavian. In: Alekseeva, T. I. (ed.). *Vostochnye slavianie. Antropologiya i etnicheskaya istoriya*. Moskva: Nauchnyi mir.
- Baran, V. D., Diachenko, V. D., Danylova, Ie. I. 1981. Ob odnom drevniem slavianskom chieriepie. In: Bidzilia, V. I. (ed.). *Ispolzovanie metodov estestvennykh nauk v arkhieologii*. Kyiv: Naukova dumka, p. 161-167.
- Volkov, F. 1916. Antropologicheskie osobennosti ukrainskogo naroda. In: Volkov, F. et al. (eds.). *Ukrainskii narod v ego proshlom i nastoiashchem*. Petrograd: Tipografiia t-va "Obshchestvennaia polza", p. 427-454.
- Danylova, Ie. I., Shydenko, V. A., Diachenko, V. D., Sehedá, S. P. 1982. Nestor-litopysets — antropologichna charakterystyka. *Arheologia*, 38, p. 3-16.
- Diachenko, V. D. 1965. Antropologicheskoe issledovanie gagauzov Moldavskoi SSR. *Kratkie soobshcheniia Instituta etnografii AN SSSR*, p. 8-88.
- Diachenko, V. D. 1965. *Antropologichnyi sklad ukrainskoho narodu. Porivnialne doslidzhennia narodiv URSR i sumizhnykh terytorii*. Kyiv: Naukova dumka.
- Diachenko, V. D., Pokas, P. M., Sukhobokov, O. V. 1984. Drevnirussskoe nasieleniie Levobierieznoi Ukrainy (po materialam mogilnika u s. Kamiennie). In: Kruts, S. I. (ed.). *Antropologichieskie dannye o sostavie drevniiego nasieleniia na terrytorii Ukrainy*. Kyiv: Naukova dumka.
- Diachenko, V. D., Pokas, P. M. 1986. Do antropologii naselennia Pivnichnogo Krymu v epokhu bronzy. *Arheologia*, 53, p. 3-16.
- Diachenko, V. D. 1986. Antropologicheskii sostav srednekovykh vostochnykh slavian. In: Alekseev, V. P., Zubov, A. A. (eds.). *Proplemy evolutsiionnoi morfologii chelovieka i iego ras*. Moscow: Nauka, p. 234-242.
- Diachenko, V. D. 1992. Ne tilky chornii brovy, karii ochi (antropologichni typy na etnichnii terytorii ukrainskoho narodu). *Viche*, 4, p. 114-122.
- Diachenko, V. D. 1993. Antropologichnyi sklad Kyieva i iogo okolyts v seredniovichchi (XI—XIII st.). In: Tolochko, P. P. (ed.). *Starodavnyi Kyiv. Arkheologichni doslidzhennia 1984–1989*. Kyiv: Naukova dumka, p. 151-166.
- Peredmová. 1960. *Materialy z antropologii Ukrainy*, 1, p. 3-5.
- Pokas, P. M., Nazarova, T. A., Diachenko, V. D. 1988. Materialy po antropologii Aktashskogo mogilnika. In: Bessonova, S. S. et al. (eds.). *Aktashskii mogilnik skifskogo vriemieni v Vostochnom Krymu*. Kyiv: Naukova dumka, p. 118-144.
- Sehedá, S. 2021. *Istorychna antropologhiia Ukrainy*. Lviv (w. ed.).